

יא. היחס לתיאורי ההגשמה במקרא / ספר תפארת ישראל פרק לג

פרק לג

ביאור תארי ההגשמה במקרא

"וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי" (שמות יט, כ). בעניין הירידה הזאת, וכיוצא בזה (=פעולות גשמיות המיוחסות לאלוהים), במה שבא בתורה ובנביאים:

דעת הרמב"ם ז"ל⁵⁰⁷ בעניין זה, כי ה"ירידה" וה"ביאה" הנאמר אצל השם יתברך - מביא גשמות (=הגשמה ביחס לאלוהים, בפרשנות הפשוטה). ולפיכך דעתו ז"ל כי מה שתרגם אונקלוס "ארדה" (בראשית יח, כא) - "אתגלי"; "וארד" (שמות ג, ח) - "ואתגלי", הכל להרחיק הגשמות. חוץ ממקומות מיוחדים, כגון (בראשית מו, ד) "אָנְכִי אֶרְדָּ עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאָנְכִי אֶעֱלֶךָ גַם עֲלֵה", שתרגם: "אנכי איחות עמך ואנא אסקנך". והאריך הרמב"ם ז"ל בעניין זה מאד.

והרמב"ן ז"ל בפרשת ויגש (בראשית מו, א) השיב עליו, ודעתו ז"ל שכל זה לאונקלוס לטעם נפלא בסודו, יעיין בפרשת ויגש⁵⁰⁸.

אמנם אני אומר, כי לא רצה אונקלוס להרחיק הגשמות⁵⁰⁹. שכל אלו דברים אינם

הערות - ילמד ענויים דרכו

507 עיין מו"נ א, כז-כח; א, מז-מח; א, סד-סה; ב, מא.

508 דעת הרמב"ן שהתרגומים רומזים למדרגות שונות של שמות הקודש והנהגות ה': "אבל העניינים האלה לאונקלוס ויונתן בן עוזיאל - דברים ידועים בקבלה וסודם לידועים חן. ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת 'אלוהים' הנזכר בפרשה: 'יקרא' או 'מימרא דה'', וכאשר תזכיר הפרשה השם המיוחד - לא יאמר כן. והכל בהשגחה ובחכמה ממנו. ועוד אזכיר זה בעזרת ה' יתברך (שמות כ, ט). ומה שתרגם אונקלוס 'וידבר אלוהים את כל הדברים האלה' - 'ומליל ה'', טעמו בזה משום שנאמר: 'פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם'. והמשכיל יבין. אבל מה שאמר כאן 'אנא אחות עמך', רצה לרמוז בו מה שאמר (מכילתא, שירה ג): 'גלו למצרים - שכינה עמהם, שנאמר: אנכי ארד עמך מצרימה, גלו לעילם - שכינה עמהם, שנאמר: ושמי כסאי בעילם'. והנה האמירה והירידה שווים, כמו שפירשתי למעלה, ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים, כאשר רמזתי.

אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם: 'והא אנא עמך', בעבור כי שם כתוב 'והנה ה' ניצב עליו'. והמשכיל יבין. ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש, ברח ממנו ועשאו עניין 'עזר' בלבד ואמר: 'מימרי בסעודך'. ולא אמר מימרי עמך, כמו שאמר במשה (שמות ג, יב). והאל יראנו מתורתו נפלאות".

509 עיין גבורות השם פרק כג; נצח ישראל פרק ט ופרק כב; באר הגולה באר רביעי; גור אריה בראשית ו, י.

מביאים גשמות. שאם היו מביאים גשמות, חס ושלום שיהיה בתורה דבר המביא גשמות⁵¹⁰. ועם שהתורה דברה בלשון בני אדם (ברכות לא, ב)⁵¹¹ (ו) גם דברה "לשבר את האזן"⁵¹², אבל לדבר דברים שמביא אמונה בלתי שלמה - דבר זה אינו (יכול להיאמר) כלל!

רק כי כל הדברים אלו אינם מביאים גשמות. כי מה שאמר הכתוב "וירד ה' על הר סיני", וכיוצא בזה, הם נאמרים כלפי האדם (=באופן שבו אדם חווה את ההופעה האלוהית)⁵¹³. כי

הערות - ילמוד ענוים דרכו

510 נראה שרמז כאן לרמב"ם במו"נ (א, כו), שפירש את מאמר חז"ל "דברה תורה כלשון בני אדם" שהתורה כתבה בלשון הגשמה משום שהמון העם אינו מסוגל להשיג שיש דבר שנמצא ואינו גשמי. ועל כן דברה בלשון המשתמע כהגשמה כדי שההמון ישיג את המסר שהוא נמצא.

אבל יש להדגיש שאין כוונת הרמב"ם שהתורה כתבה שיש לקב"ה גוף, להפך, היא כתבה: "כי לא ראיתם כל תמונה". אלא שהיא השתמשה בביטויים שניתן לפרשם כהגשמה, כדי שמי שאין לו הבנה מעמיקה יוכל להשיג לפחות את האמונה הבסיסית בדבר מציאות ה' והשגחתו. אבל גם ניתן לפרשם פירוש עמוק מענייני הנבואה - עיין עוד שם בפרק מו, ובהל' יסודי התורה א, ו-ז; יב, ואכמ"ל.

ובימינו יצאו כמה מקלקלים שעיוותו את דברי הרמב"ם שכביכול התורה אומרת ממש הפך האמונה האמיתית בשביל ההמון, והוסיפו כן גם על הרמב"ם עצמו שאף על פי שכתב שיש תחיית המתים והיא מעיקרי הדת - באמת אין, וכך כתבו גם על חידוש העולם, ההשגחה, מעלת נבואת משה ועוד. והפוסל - במומו פוסל, שכל דבריהם דברי שקר, ולא אמר הרמב"ם דבר זה מעולם.

511 שם וכן במקומות האחרים בחז"ל לא התכוונו אלא ללימוד ענייני הלכה בכפילות המילים בפסוק. וזו דעת רבי ישמעאל שאין ללמוד מהכפילות של "קבור תקברנו" או "ראה תראה" וכיו"ב. אולם הרמב"ם לקח מימרא זו גם לענייני האמונה, כפי שכתב בכמה מקומות במו"נ.

512 פסיקתא זוטרתא שמות כ, ג: "כמאמר הכתוב: 'ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה', ואומר: 'אל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו', ואומר: 'ואל מי תדמיוני ואשווה'. ומפני שאין לב בני אדם משיג להבין גבורות ה', והיאך דיבורו בקדושה וחכמתו וגודל מעשיו העצומים - לפיכך אין ראוי להרהר על אלו ובאלו הדברים, אלא כמו שאמר הכתוב: 'ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך', ואומר: 'תמים תהיה עם ה' אלוהיך', וכאלה רבות. וכל זה מדיעת הלב והנפש, כי אין חקר לתבונתו מלא כל הארץ כבודו, שלא יכלכלוהו עליונים ותחתונים משרתיו וכל צבא שחקים אין מציצים כבודו, שנאמר: 'ברוך כבוד ה' ממקומו', והוא מקומו של עולם, שנאמר: 'ה' מעון אתה היית לנו'. והנביאים דברו בנבואתם פה ואוזן ועין ויד ורגל - כל אלה דרך שמיעת אוזן בני אדם שיתבונן הדבר, כמו: 'ה' איש מלחמה', וכי מי יכול לדמות לבוראנו איש או גיבור בעולם? לא נאמר אלא לשבר את האזן, להבין מה הוא אומר הנביא לו".

513 המהר"ל נוגע כאן ביסוד עמוק מאוד. אין אנו משיגים את עצמות ה', אשר היא נבדלת מהגשמיות וגם מכל הנבראים כולם. אבל הקב"ה בחר ברצונו להתגלות אלינו ולהתייחס אלינו, ובדרך שבה אנו נפגשים איתו - אנו פונים אליו. הרמח"ל (כללי מאמר החכמה אות ד) המשיל זאת למלך שהתחפש ובא לפני עבדיו. הרי שעבדיו פונים אל המלך ומדברים איתו, אבל הם משיגים בו רק את האופן שבו הוא בחר להתגלות לפנייהם. וכעין זה טען קאנט כלפי כל הדברים כולם, שאין אנו משיגים את עצמותם אלא רק את האופן שבו הם מתייחסים אלינו. נמצא שכל התארים הם תארי הופעה שלו אלינו. ואם כן, באמת בהשגה שאנו משיגים אנו רואים שה' ירד על הר סיני, אף על פי שבאמת עצמותו ודאי לא שייכות בה ירידה ועלייה, אבל באופן שבו הוא מתגלה אלינו ודאי שייכות בו ירידה ועלייה.

כך נמצא השם יתברך אצל האדם, שהיה יורד מן השמים על הר סיני. וכיוון שכך הוא אצל האדם, אף כי באמיתת עצמו אין הדבר כך, רק שכך נמצא אל האדם, יאמר עליו כפי מה שהוא נמצא אל האדם.

וכבר הארכנו בזה בכמה מקומות. רק בכאן נאריך בקצת, כדי שנדע תשובה אל דבר זה. כי ראוי שיהיה נאמר על השם יתברך כפי אשר הוא יתברך נמצא אל האדם, וכפי אשר מקבל האדם - כך נאמר עליו.

כי כאשר תמצא כי האדם שקרא שמות לכל, וכדכתיב (בראשית ב, ט): "וַיִּצְרֶה אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ" - הרי כי השם יתברך הביא התחתונים אל האדם, והוא יקרא להם שמות. ודבר זה (הוא) עניין מופלג (=עמוק), כי דווקא האדם הוא שראוי שיקרא שמות. כי הנמצאים - יקראו להם שמות מתחלפים (=משתנים) לפי (אותו עניין) אשר הם מתייחסים (=פונים, מופיעים, מתנהגים) אליהם. (למשל:) כי האוויר נגד המים - נקרא "חם", ונקרא "קר" בערך האש - שהוא חם יותר (הרי שכל דבר הוא ביחס לדבר אחר). וכן כל הדברים נקראים בשמות, כפי ערך הדברים אשר הם מתייחסים אליהם (כלומר השמות לא באים להגדיר את עצמות הדבר, אלא לבטא את הופעתו ביחס אל נותן השם).

והנמצאים כולם הם מתייחסים אל האדם, אשר הוא עיקר בתחתונים (כי כל הנבראים לא נבראו אלא לשרת את האדם כמבואר בפרק ד, ועל כן לכולם יש משמעות בהתאם אליו). ולפיכך האדם קורא (להם) שמות, כפי אשר הם מתייחסים אל האדם, לא כפי אשר מתייחסים לדבר זולת זה (=זולת האדם)⁵¹⁴.

ויותר מזה, אף שמו יתברך נקרא כאשר הוא אל האדם!

ובמדרש (ב"ר יז, ד): בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לברוא את האדם, נמלך במלאכי השרת, כמו שאמרו ז"ל: "אמר להם: נעשה אדם! אמרו לו: מה טיבו? אמר להם: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם חיה ועוף, אמר להם: זה - מה טיבו? ולא היו יודעים. העבירן לפני האדם, וקרא להם שמות. אמר: זה שמו שור, וזה שמו חמור, וזה סוס, וזה גמל. אמר לו: ואתה מה שמך? אמר: לי נאה לקרוא 'אדם', שאני נבראתי מן האדמה. (אמר לו הקב"ה): ואני מה שמי? (אמר לו האדם): נאה לקרויך 'אדני', שאתה

הערות - ילמד ענוים דרכו

מי שעסוק בניסיון להשיג את ה' חייב להיזהר מהגשמה. אולם מי שעסוק בקשר שלו עם ה' אינו צריך להיזהר מביטויי הגשמה, שלא בא לומר כלל מיהו האל אלא לבטא איך הוא חווה את הקשר עמו.

514 למשל הכלב ביחס לאדם הוא "כולו לב", אך ביחס לים או לאש הוא לא כך כלל. אף על פי כן הוא יקרא כלב - ביחס לאדם, כי האדם הוא עיקר הבריאה והכל נברא בעבורו.

אדון הכל. אמר הקדוש ברוך הוא: 'אָנִי ה' הוא שְׁמִי' (ישעיהו מב,ח) שקרא לי אדם". עד כאן.

ביאור זה: ראויים הנבראים שיקרא להם האדם שם דווקא (=שדווקא האדם יקרא להם שם). וזה (=והטעם) כי האדם הוא העיקר בעולם, אשר (=משום ש) הוא נברא מן השם יתברך. ומפני זה, ראוי שיהיו הדברים נקראים כפי הערך אשר הם אל אדם, שהוא עיקר. שכבר אמרנו לך פעמים הרבה מאוד (עיין לעיל פרק יב ופרק לז), כי אל תשגיח באנשים שאמרו כי הגלגלים והמלאכים הם יותר במעלה ממין האדם. שכבר ביארו חכמים (ו) לא במקום אחד, רק (=אלא) בכמה מקומות, כי כל העליונים נבראו לשמש האדם. ולפיכך האדם עיקר בעולם הזה. ולכך קריאת השם ראוי לאדם.

וגם אל השם (=לה') יתברך היה קורא שם. שיש אל הקדוש ברוך הוא שם שיש לו בעולם הנברא⁵¹⁵, כפי אשר השם יתברך מתייחס (=פונה, מופיע, מתנהג) אל האדם. והוא יתברך מתייחס לאדם מה שהוא אדון לו ומנהיג אותו. ולכך קרא אותו בשם אדנות, ולא בשם המיוחד. כי במה שהוא מיוחד - הוא נבדל מן הנמצאים⁵¹⁶. וכבר ביארו זה בחיבור גבורות השם (פרק כה), אצל "ואמרו לי מה שמו", עיין שם⁵¹⁷. ולכך אמר לו, כי ראוי לקרוא הקדוש ברוך הוא במה שהוא מתייחס אל האדם, שהוא (=האדם) עיקר בעולם, לכך ראוי לקרא אותו בשם "אדון", לפי שהוא אדון מנהיג האדם. ומפני שהאדם הוא עיקר המציאות, הנה כל הדברים ראויים שיהיו נקראים כפי אשר הם מתייחסים אל האדם.

וזה שאמר כי "חכמתו יותר משלכם". כי אף אם המלאכים משכילים, ושכלם בפועל (=לא צריכים ללמוד כדי להשיג), מכל מקום השם שהוא מורה על אמינות הדבר - יותר קרוב אל (השגת) האדם, שאליו ראוי לקרוא שם, כמו שהאדם עיקר המציאות בעולם. כמשל הנקודה שהיא בתוך העיגול, מגבלת⁵¹⁸ כל העיגול: הימין והשמאל, הגבוה

הערות - ילמוד ענוים דרכו

515 השם הוא ההופעה שבה בחר להופיע בעולם. אך לפני הבריאה לא היה לו שם זה.
516 כלומר שם הוי"ה מורה על עצמות ה' שהיא נבדלת מכל הנמצאים ואין לנו שום השגה בעצמותו. על כן כתב בפרקי דר"א שלפני הבריאה היה רק הקב"ה ושם הוי"ה בלבד. לביאור שם הוי"ה עיין כוזרי ד, א; מו"נ א, סא-סב.

517 ז"ל שם: "מאוד יש לתמוה מה שאלה היא זאת שישאלו ישראל 'מה שמו של הקדוש ברוך הוא', שאין ספק כי ידעו שמו... ואיך לא ידעו ישראל השם אשר היה מורגל בפי האבות? ונראה שכך אמר משה רבנו עליו השלום: כי יאמרו ישראל: אתה בא לגאול אותנו, תאמר לנו מה שמו המורה על הגאולה? שאין ספק אחר שאתה בא לגאול אותנו צריך אתה לדעת איך הגאולה מסודרת מאיתו יתברך, וכל הדברים המסודרים מאיתו - שמותיו הקדושים מורים עליהם. כי שמותיו יתברך מורים על פעולותיו שהם מסודרים מאיתו, לכך איזה מן שמותיו מורה על הגאולה".

518 כיצד מציינים עיגול? קובעים נקודה אשר הוא קובעת ומגבילה את המרחק של כל צדדי העיגול. וכל מבנה העיגול נקבע ביחס אליה. כן האדם הוא ראשית הבריאה, וכפי עניינו ותפקידו - נוצרו כל שאר הנבראים כפי מה שהם נצרכים לו למימוש יעודו.

והמטה. וזה על ידי הנקודה שהיא עיקר ואמצע העיגול, ולכך היא מגבלת הכל. וכך כל הנמצאים נקראים כפי אשר הם מתייחסים אל האדם, שהוא עיקר המציאות. ולכן אמר "חכמתו היא מרובה משלכם", כי חכמת האדם שמשיג אמיתות הדבר כפי מה שהוא. ואף כי בוודאי המלאכים משיגים ויודעים, היינו כי יודעים זה מצד האדם גם כן, וקוראים אל השם יתברך מצד שהוא אדון הבריות, אשר האדם קורא לו השם הזה. אבל מצד עצמם אין להם דבר. אבל האדם מצד עצמו קורא לו השם הזה. וכך לכל שאר הנמצאים, הכל האדם קורא השם, והמלאכים עצמם אומרים כן: קרא האדם שמו⁵¹⁹. ולכך אמר למלאכים: "חכמתו מרובה משלכם", כאשר מצד האדם היה קריאת השם. ועוד יש בזה דבר גנוז מאוד, וכאשר תבין ותדע, כי לגמרי מכל וכל יש לאדם משפט הנקודה שהיא בתוך העיגול⁵²⁰. וזה כי כמו שהנקודה היא תוך ואמצע העיגול, כך האדם הוא אמצעי בין העליונים לתחתונים. ולפיכך האדם גם כן עיקר המציאות, כי אמצעי הדבר הוא עיקר הדבר, ודבר זה ידוע⁵²¹. ולפי זה הכל מתייחס אל האדם, שהוא עיקר הכל. ודבר זה ברור ואמת, אין כאן להאריך, כי הוא דבר עמוק. עוד אולי יתבאר במקום אחר, כי הוא מסודי התורה ומסדרי החכמה.

שאלות מנחות:

✦ כיצד מפרש הרמב"ם את דברי חז"ל: "דברה תורה כלשון בני אדם", וכיצד המהר"ל מפרש?

הערות - ילמד ענוים דרכו

לכן כמו שכל נקודה שבהיקף העיגול אינה יכולה לדעת היכן תהיה הנקודה שאחריה, אלא על ידי הנקודה המרכזית, שממנה נקבעות כל הנקודות שבהיקף, כך המלאכים אינם משיגים שום דבר אלא בהתאם לתפקידם ביחס לאדם.

משל לשר גדול שיודע הרבה מסודות הממלכה, בעוד שמי שמוֹלך הוא מלך צעיר שאינו יודע הרבה, אך באמת כל ענייני הממלכה וכל חכמת השר אינם אלא ביחס למלכותו של אותו מלך.

519 כעין דברי הפסיקתא רבתי טו, יט: "כי חק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב - אם אינו חוק לישראל הוא אינו משפט לאלוהי יעקב כביכול, ר' פנחס ר' חלקיהו בר' סימן אמר: מתכנסים כל מלאכי השרת אצל הקדוש ברוך הוא, ואמרו לפניו: ריבון העולמים! אימתי הוא ראש השנה? והוא אומר להם: לי אתם שואלים? אני ואתם נשאל לבית דין שלמטן. ומה טעם? 'כה' אלוהינו בכל קראנו אליו - כשאנו קוראים המועדות אליו, ואין קוראינו אלא מועדות כד"א: 'מקרא קודש'".

520 כאן הרמח"ל נותן מבט הפוך: הנקודה המרכזית מתגלית כאשר מגיעים לנקודה שהמרחק בינה לכל שאר צדדי העיגול הוא שווה. וזה רמז שהאדם הוא תמצית הנבראים וכולם כלולים בו. ועל כן נברא באחרונה, ואמר הקב"ה לכולם: "נעשה אדם", היינו שיהיה "בצלם אלוהים" - כולל כל הכוחות כולם.

ושני המבטים אמת, בבחינת: "אחור וקדם צרתי". מצד הרעיון והתכנית של הבריאה ומטרתה - האדם קודם לכל מעשה בראשית, אבל מצד היצירה בפועל: הוא נברא בסוף וכולם השתתפו בבניינו. כל הנבראים לא נבראו אלא להיות אמצעי לעבודת האדם, ועבודת האדם היא בהיותו תמצית הבריאה - להעלות את כל הנבראים על ידי עבודתו.

521 עיין נצ"י פרק מג; שם בפרק יג ביחס ליצחק; גבורות השם פרק ח ביחס ללב.

- ✦ מה קשה למהר"ל בפרשנותו של הרמב"ם? מדוע מסוכן לומר שהתורה כתבה במכוון באופן שניתן לטעות בו?
- ✦ המהר"ל מחלק בין עצמות ה' לבין דרכי הופעותיו. האם זה חילוק שניתן להסבירו להמון העם?
- ✦ האם גם פעילות הקב"ה והופעותיו נקבעו בהתאם לתכליתו של האדם? כיצד זה בא לידי ביטוי במדרש?
- ✦ האם גם נבראים אחרים קוראים לנברא אחר רק כפי שהאדם קרא לו?
- ✦ האם האדם קרא שמות גם למלאכים?